

III

ΑΝΤΙ ΤΗΣ ΥΠΕΡΦΥΣΙΚΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΟΣ Ο ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ

Ἐξ ὅτου κατέπεσεν ἡ τυραννία, τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐστράφη ἀναφανδὸν ἐκ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ γεγονός, ὅτι ὁ πολιτικὸς διοικητὴς τῆς ζωῆς ἐπεβλήθη ἐναντίον τῆς κοινῆς γνώμης καὶ διὰ τὴν ἀσπίδα τῆς ἀρχῆς τοῦ ἠθικῶς, ἐπεκαλέσθη τὴν θεῖαν εὐνοίαν, ἐψύχρανε τὴν σχέσιν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν κύριον τοῦ θεοῦ κόσμου. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατήγγειλαν τὸν Δία μόνον ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου διὰ τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλ' ἐγκατέλειψαν καὶ τὸν ναὸν τοῦ πεισιστρατίσαντος θεοῦ ἡμιτελῆ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Ῥωμαίων. Τὴν θέσιν βεβαίως τοῦ ἐξάρχοντος τῶν Ὀλυμπίων κατέλαβεν ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ ναὸς τῆς ὁμοῦ δὲν ἦτο εἰς τὴν ἀγορὰν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Διὰ τὰ ἐσωτερικὰ θέματα τοῦ ἄστεως ἔφερον ἀντὶ τῆς πολιούχου θεᾶς τὴν εὐθύνην ὁ δῆμος, ὁ ὁποῖος δὲν ἐβουλεύετο θρησκευτικῶς, συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν μιᾶς ὑπερφυσικῆς αὐθεντίας, ἀλλὰ λογικῶς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πραγματικῶν καταστάσεων. Ἐφ' ὅσον ὁμοῦ ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ ἀγροῦ καὶ τοῦ ποιμνίου εἰς τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς πόλεως ἐσήμαινε ταυτοχρόνως τὴν ἀκύρωσιν τῆς παραδεδομένης ἐμπειρίας: τὸ ἀνοιγμὰ τῆς ζωῆς πρὸς μίαν περιοχὴν ἀγνώστων καὶ διὰ τῆς μετακινήσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος δημιουργουμένων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων, ἡ δημοτικὴ κρίσις ἐβασίσθη κατ' οὐσίαν εἰς τὴν ἀντιληπτικὴν ἱκανότητα τῶν ἱστορικῶς εὐπροσαρμοστών. Ἡ ἀλλαγὴ τῶν βάσεων τῆς ζωῆς ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς εὐαισθητοὺς νὰ διαπιστώσουν τὴν ἠθικὴν κατάρρευσιν τῶν συλλογικῶν πίστεων καὶ ὄχι μόνον νὰ κερδίσουν μίαν ἀπόστασιν ἐκ τῶν ἄλλοτε ἰσχυόντων, ἀλλὰ νὰ προλάβουν ἐπίσης τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως καὶ νὰ ἐμφανισθοῦν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὡς πρόσκοποι τοῦ μέλλοντος, ἢ σύνεσις τῶν ὁποίων ἦτο δυνατόν νὰ ὠφελήσῃ τὴν κοινὴν ὑπαρξιν.

Ἦδη τὸ φαινόμενον τῆς τόλμης εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἐπτώχευσαν ἢ τυχοδιωκτῶν, οἱ ὅποιοι ἐπλούτισαν εἰς τὴν ξένην, νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχὴν διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θείας τάξεως, παρουσιάζει αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν θραῦσιν τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς προσωπικῆς αὐτοπεποιθήσεως. Τοὺς τυράννους ὁμοῦ διεδέχθη ὁ νομοθέτης. Αὐτὸς ἀνέλαβε νὰ θεσπίσῃ τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως χωρὶς ἄλλο μέσον ἐπιβολῆς μετὰ τὴν ἠθικὴν μείωσιν τῶν θεῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεδοκίμασαν τὴν βίαν, πλὴν τῆς γενικῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν ἀγαθὴν πρόθεσιν καὶ τὴν κριτικὴν τοῦ δύναμιν. Ταυτοχρόνως ἡ πρώτη δημοσία γραπτὴ παράδοσις δὲν συνεκράτησε τὰ θεῖα, φυσικὰ ἢ πολεμικὰ γεγονότα, ἀλλὰ πρωτίστως τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων, τῶν Ὀλυμπιονικῶν καὶ τῶν ἱερειῶν τῆς Ἡρας. Ἐντύπωσιν προεκάλεσεν ἐπίσης εἰς τὴν τεχνικὴν μνήμην ἢ φρόνησις τῶν ἠπίων διαιτητῶν τοῦ ἀνομοιογενοῦς πληθυσμοῦ τῶν ἐμπορικῶν πόλεων, τῶν «ἐπτὰ σοφῶν» τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τόλμη τῶν «οἰκιστῶν», οἱ ὅποιοι δὲν παρεδέχθησαν τὴν ἀναξιοπρέπειαν τῆς ζωῆς εἰς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ συνεκρότησαν ὁμίλους ὁμοφρόνων ἀδιστακτῶν, διὰ νὰ πλεύσουν εἰς ἀναζήτησιν τύχης καὶ τόπων ἐκπληρώσεως τῶν πολιτικῶν τῶν ἀξιώσεων. Ἐὰν λοιπὸν καὶ τὰ ἔκτακτα συμβάντα τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἀνάγονται εἰς τοὺς ἡμιθέους, οἱ ὅποιοι ἐξηρωτίζονται⁸ καὶ τελικῶς εἰς τοὺς θνητούς, οἱ ὅποιοι ἀνέρχονται θριαμβευτικῶς εἰς τὸν Ὀλυμπον, ὅπως ὁ ἰατρὸς τῆς Ἰωνίας Ἀσκληπιὸς τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα⁹, πρόκειται περὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ ἱστορικὸν πρόσωπον εἰς τὸν κόσμον τοῦ θείου.

Τὰ ἴδια κίνητρα ἔστρεψαν καὶ τὰ μεγάλα ἐρωτήματα ἐκ τοῦ μύθου καὶ τῆς φύσεως πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ πνεύματος. Ἀνεπτύχθη τότε μία νέα εὐσέβεια διανοητικῶν κινήσεων, ὁ θεωρητικὸς διάλογος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὄρους τῆς ὑπάρξεώς του ὡς τρόπος ζωῆς. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ σύλληψις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως χωρὶς ὑπερφυσικὴν ἀναφοράν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὄρων μιᾶς συμφωνίας, ἡ ὁποία ἐβασίζετο εἰς τὴν λογικὴν ἀνάγκην καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς ὅ,τι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ

τεθῆ ἐπέκεινα τῆς ἐμπειρικῶς ἐλεγχομένης δυνατότητος ὑπὸ ἐλεγχοῦ, ὑπῆρξεν οὐσιαστικῶς μία ὑπέρβασις τῆς θεολογίας καὶ τελικῶς ἡ ἀντίληψις τοῦ θεοῦ ὡς προβληματικῆς ὑποθέσεως. Ἡ ἐπιστημονικὴ κατεύθυνσις τῆς θεωρίας ἀπεγύμνωσεν ἐν συνεχείᾳ τὰ φυσικὰ γεγονότα ἐκ τῆς θείας περιωπῆς των καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν θαυμάτων τῆς μυθολογικῆς νοοτροπίας, διὰ τὴν παρουσιάσθη ὄχι μόνον τοὺς θεοὺς ὡς ἀναξιοπίστους, ἀλλὰ καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου ὡς μίαν περιοχὴν ἐφαρμογῆς ὀρθολογικῶν αἰτημάτων. Παραλλήλως βεβαίως ἡ ἐπικράτησις ἰσχυρῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων ἐντὸς τῆς πόλεως, εἰς τρόπον ὥστε διὰ τῆς ἐξαγορᾶς τῶν ψήφων ἢ τῆς ἐξαπατήσεως τοῦ δήμου ὁ νόμος νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀντικοινωνικὴν θέλησιν¹⁰, παρουσίασε τοὺς θεοὺς ὡς συγγενεῖς τῆς «φύσεως», τοῦ ἀντιθέτου μεγέθους τῆς ἀστυνομικῆς βίας. Ὅπου διὰ τοῦτο ἡ ἐννοία τῆς θεότητος δὲν ἐθεωρήθη, ὅπως μεταξὺ τῶν Σοφιστῶν, ὡς ἀπαράδεκτος ὅρος διὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν («περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔθ' ὡς εἰσὶν οὔθ' ὡς οὐκ εἰσὶν οὔθ' ὅποιοί τινος ἰδέαν»¹¹), ἐξεπροσώπησε τὴν ἀπαίτησιν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον τὸ κράτος ἐστράφη διὰ τῆς δημαγωγίας ἐναντίον τῶν πολιτῶν («νόμον μὲν οἱ ἄνθρωποι ἔθεσαν, φύσιν δὲ πάντων θεοὶ διεκόσμησαν¹²»), διὰ τὴν ἐμφανισθῆ τελικῶς, ὅπως συνέβη διὰ τῶν Στωϊκῶν τὴν ἐποχὴν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναταραχῆς, ἡ ὁποία διεδέχθη τὴν ρητορικὴν πολιτείαν, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἐλλείποντος πολιτικοῦ χαρακτῆρος τῆς ζωῆς, τοῦ «ὀρθοῦ λόγου»¹³.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἐπιστήμη διὰ τοῦ κύρους, τὸ ὅποϊον ἐκέρδισεν ἐντὸς τῆς δημοκρατικῆς πόλεως καὶ τῆς ἐκτιμήσεώς της ὡς πνευματικοῦ γνωρίσματος τῶν Ἑλλήνων (ἄφ' ὅτου μετεπήδησαν ὀπίσθεν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀνατολήν, διὰ τὴν καταπλήξουν τοὺς θρησκευτικῶς ἀπὸ τῆς Ἀσσυριακῆς διαλύσεως τῶν ἐθνικῶν τῶν ὀρίων δοκιμαζομένους λαοὺς της) παρουσίασε τοὺς θεοὺς ὡς ἀποκυήματα τῆς φαντασίας¹⁴ καὶ τὰ σεπτὰ των σύμβολα ὡς φυσικὰ φαινόμενα (τὸν μέγαν ἐπὶ παραδείγματι ἐπόπτην τῶν ποιμενικῶν θρησκείων ὡς μύδρον¹⁵, τουτέστι πύρινον λίθον»¹⁶, ὅπως εἶχε διδάξει πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας) καὶ ἂν τελικῶς δὲν κατῴρθωσε

νά διατηρήσῃ καὶ νά γενικεύσῃ τὴν θεωρητικὴν τῆς διάθεσιν εἰς μίαν μυθολογικὴν περιοχὴν προσωποπαγῶν καθεστώτων, συνέτεινεν εἰς τὴν κατάρρευσιν τῆς μεταφυσικῆς ἀσφαλείας τοῦ βίου καὶ εἰς τὴν ἐξαγοράν τῆς διὰ τοῦ θαύματος, εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς μαγείας καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νά πράξουν ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ὅ,τι ἐκεῖνοι πολιτικῶς ἦτο ἀδύνατον νά ἐπιτύχουν. Ἐὰν ἤδη ὁ Πλάτων ἐστράφη πρὸς δυσμᾶς καὶ ἀπέβλεψεν εἰς τὸν Συρακούσιον Δίωνα, ὁ Ἀριστοτέλης ἐκοίταξε πρὸς ἀνατολὰς καὶ συνέστησεν εἰς τὸν Κύπριον Θεμισώνα νά τολμήσῃ ἐξ ἰδίας εὐθύνης, ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νά πράξῃ ὁ δῆμος, ἐὰν ἀντελαμβάνετο, τί τὸν συνέφερεν¹⁷.

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ὁμοῦς ἡ πόλις δυσκολεύεται νά ἐννοήσῃ τὴν ἱστορικὴν τῆς θέσιν, ἔπρεπε νά συμβοῦν δύο πράγματα: Ἡ νά ἐκπαιδευθῇ φιλοσοφικῶς ἢ νά παραχωρήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἡγεσίας εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῆς πνευματικῆς τῶν ὑπεροχῆς θὰ ἦτο σκόπιμον νά τὴν ἐκπροσωπήσουν εἰς τὴν λύσιν τῶν βασικῶν τῆς προβλημάτων. Ὅσον ἐκ γενικωτέρων ἱστορικῶν λόγων (τῆς μεταθέσεως τοῦ κέντρου τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τῆς οἰκονομικῆς φθίσεως τῶν δημοκρατικῶν μητροπόλεων, τῆς ἀναμίξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος πρὸς ξένα βιώματα καὶ τῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς τῶν Ῥωμαίων) ἀπεκλείετο ἡ πρώτη δυνατότης, τόσο περισσότερο ἡ ἐλπίς κατέφευγεν εἰς τὸν συγκεκριμένον ἄνθρωπον. Καὶ ὅσον ἐνεφανίζοντο ἀπλούστερα ἔνεκα τῆς πτώσεως τῶν πνευματικῶν ἐνδιαφερόντων τὰ γενικὰ ζητήματα, τόσο περισσότερο ἐχρειάζετο ἀντὶ τῆς ἐπιγνώσεως ἢ δύνάμις. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατὰ συνέπειαν ἀπεθεώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀνατολικὴν τῆς προέκτασιν οἱ βασιλεῖς. Ἀργότερον βεβαίως ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ ἀγριότης τῶν τοποτηρητῶν τῆς Ῥώμης, ἡ ἐξαθλίωσις καὶ ὁ ἐξανδραποδισμὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἀνασφάλεια τῆς ὑπάρξεως ἐκ τῆς διαμάχης τῶν ἐπιδόξων κυρίων τοῦ κόσμου ἐδημιούργησαν αἰτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα μὲ δυσκολίαν ἀνταπεκρίθη ὁ θεῖος ἡγέτης. Ἀντὶ τῆς ἀποθεώσεως τοῦ κυριάρχου παρεσκευάσθη διὰ τοῦτο εἰς τὸν Ἑλληνιστικὸν χῶρον τὸ ἔδαφος τῆς ἐπικρατείας τοῦ θεοῦ. Ὅ,τι ὁμοῦς

καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν ἔμεινεν ἀμετάβλητον, ἦτο πρῶτον ἡ ἀντίληψις τῆς θεότητος ὡς ἱστορικοῦ προσώπου καὶ δεύτερον ἡ πεποίθησις, ὅτι ὁ κύριος τῆς ζωῆς θὰ συνέτριβε τὴν δύναμιν τοῦ κακοῦ, χωρὶς νὰ στηρίξῃ τὸ ἔργον του εἰς τὴν προσπάθειαν τῶν ἀνθρώπων, ἢ αὐτοπεποίθησις τῶν ὁποίων εἶχεν ἐκμηδενισθῆ πολιτικῶς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΔΗΣ

IV

ΔΙΑΤΙ ΔΕΝ ΕΤΕΘΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΟΝΟΘΕΙΑΣ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Προτού παραχωρήση την θέσιν της εἰς τοὺς θεῖους ἀνθρώπους, ἡ δημοκρατία ἐδημιούργησε τὴν ἱστορικὴν της διάστασιν ὡς ἐφαρμογὴ τῶν μυθικῶν κατορθωμάτων τοῦ πανελληνίου ἥρωος, ὁ ὁποῖος ἐκέρδισε τὴν ἀθανασία διὰ τῆς τιμωρίας τῶν ἀλόγων ἐξουσιῶν. "Ὅπου κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον ἡ τερατώδης διὰ τὴν ἀγριότητα καὶ τὰ προερχόμενα συνήθως ἐκ τοῦ κόσμου τῶν θηρίων φοβερὰ της σύμβολα κρατικὴ αὐθεντία διετήρησε τὴν δυνάμιν της, ὁ Ἡρακλῆς συνέχισε τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Τὰ μεταγενέστερα διὰ τοῦτο ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα του μυθολογημάτων κατάγονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς περιφερείας τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, ἐκ τῶν τόπων, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν εἶχε ταυτοχρόνως πρὸς τὰ ἐμπορικὰ κέντρα ἐπίδοσιν ἡ δημοκρατία. "Ὅπου ὁμως ἡ ἀστικὴ θέλησις κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ, δὲν ἀνάγεται μόνον ὁ Ἡράκλειος μόχθος εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ γενικῶς ἡ θρησκεία παύει νὰ παρέχη ἀπάντησιν εἰς τὰ ζωτικὰ θέματα. Ἡ πόλις ἔστρεψε βεβαίως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀποδεδεσμευθέντων ἐκ τοῦ αἵματος κοινωγῶν τοῦ νομικοῦ της κράτους πρὸς τὴν ἐλπίδα τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως μετὰ τὸν θάνατον καὶ παρουσίασε τὴν λατρείαν ὄχι ὡς τρόπον κατοχυρώσεως τῶν ἰσχυόντων εἰς τὴν ζωὴν, ὅπως εἶχε συμβῆ μέχρι τότε, ἀλλὰ προετοιμασίας διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν θεῖον κόσμον ἐπέκεινα τοῦ τάφου.

Ἡ θρησκευτικὴ ἀποσιώπησις τῶν ἐπιγείων ζητημάτων ὀφείλεται καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐντὸς τοῦ ἄστεως ἡ ζωὴ δὲν ἐστηρίζετο κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν ἀνέκαθεν ὑπὸ τοῦ ὑπερφυσικοῦ παράγοντος (τῶν ἀοράτων γεγονότων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐλπιζομένων βροχοπτώσεων) ὀριζομένην παραγωγὴν τοῦ ἀγροῦ, ἀλλ' εἰς τὴν κατασκευαστικὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν συναλλαγὴν, εἰς τὴν εὐνοίαν μετεκπαιδευθέντων εἰς τὴν βιομηχα-

νίαν και τὸ ἐμπόριον ἡλιακῶν και χθονίων ὄντων, τὰ ὅποια δὲν ἔφθασαν εἰς τὸ ὕψος τῶν μεγαλωνύμων θεῶν τῆς παραδόσεως, ἀλλ' εἶτε, ὅπως ὁ Ἡφαιστος, ἐνεφανίσθησαν σωματικῶς ὑποδεέστεροι εἶτε, ὅπως ὁ Ἑρμῆς, περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν θείων κυρίων. Εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν Αἴγυπτον, ἡ πρωτεύουσα τῆς ὁποίας ἀπετέλεσε τὸ ἐμπορικὸν ἐπίκεντρον τοῦ γνωστοῦ κόσμου, ὁ θεῖος ἄγγελος παρὰ ταῦτα ὑπεσκέλισεν, ὅσους ἄλλοτε τοῦ ἀνέθεσαν (διὰ νὰ μὴ λάβουν τὸν κόπον νὰ πράξουν αὐτοπροσώπως) νὰ μεταβιβάσῃ τὴν θέλησίν των και εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐγχωρίου κυρίου τῆς μυστηριακῆς σοφίας ἐλατρεύθη ὡς «τρισμέγιστος» θεός.

Ἐφ' ὅσον ὁμως ἐντὸς τῆς δημοκρατουμένης πόλεως τὸ πρόβλημα τῆς συνυπάρξεως τῶν φυλετικῶς και οἰκονομικῶς ἀνομοιογενῶν τῆς κατοίκων ἐλύθη διὰ τῆς ἐξισώσεώς των ἐνώπιον τῶν νόμων, ἐξουδετερώθη και ἡ κυριαρχικὴ ἀξίωσις τοῦ πρωτεύοντος τῶν θεῶν, τοὺς ὁποίους ἐχαρακτήρισεν ἔκτοτε ἀπὸ κοινοῦ μία συμβιβαστικὴ διάθεσις και μία στάσις ἀμοιβαίας ἀνοχῆς. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πανθέου ἡ διαδοχὴ ἀνεστάλη και τὰ ὁμότιμα μέλη ἐξεθείασαν τὴν ἐναρμόνισιν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων. Διενέξεις ἀσφαλῶς μεταξὺ τῶν θεῶν ἐξηκολούθησαν νὰ προκύπτουν ἀναλόγως τῆς τύχης τῶν ὀπαδῶν των, συνήθως ὁμως ἀνεφέροντο εἰς τὸ παρελθὸν και ὅπωςδῆποτε δὲν ὠδήγησαν εἰς τὴν διάσπασιν τῆς ἀδελφικῆς των ἐνότητος. Πρὸ παντὸς ἄλλου οἱ Ὀλύμπιοι δὲν ἠμφεσβήτησαν μεταξὺ των τὸ δικαίωμα τῆς τιμῆς και τῆς ὑπάρξεως. Ὅπως ἡ μία πολιτικὴ ὁμάς ἀνεγνώριζε τὴν ἄλλην ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ρυθμιστικῆς τάξεως, ὅπως τὴν καθώριζεν ἡ κοινὴ γνώμη, ἐσεβάσθησαν και οἱ θεοὶ τὰ ὑπερφυσικά των προσόντα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ δικαίου, ὅπως τὸ ἐξεπροσώπει ὁ Ζεὺς:

«Θεοῖσι δ' ὦδ' ἔχει νόμος·

οὐδεὶς ἀπαντᾶν βούλεται προθυμίᾳ

τῇ τοῦ θέλοντος, ἀλλ' ἀφιστάμεθ' αἰί»¹⁸

Ἐφ' ὅσον ἐπίσης οἱ τομεῖς τῆς δικαιοδοσίας ἦσαν σαφῶς καθωρισμένοι ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας τοῦ Διός, ὁ ὅποιος δὲν ἔπραττεν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπέβλεπε τὴν πρᾶξιν, δὲν ἐτέθη μετὰ

τὴν τιμωρίαν τοῦ Κρόνου εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τὴν ἐνιστικὴν κατεύθυνσιν τῆς φιλοσοφικῆς ζητήσεως πρόβλημα μονοθείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι δὲν δυσανεσχέτησεν ὁ ὑπέρτατος κύριος διὰ τὴν παρουσίαν ἀδελφῶν θεῶν. Ἐλλειπεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως μετὰ τὴν πτώσιν τῶν τυράννων τὸ μέγα πρότυπον τοῦ ἐκμηδενιστικοῦ μίσους ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐτάσσοντο εἰς τὸ πλευρὸν διαφόρων ἐγγυητῶν τοῦ βίου ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ὑπακοῆς, ἡ μοναρχία.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἑνὸς θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπέκλειε τοὺς ἄλλους καὶ κατεδίκαζεν εἰς θάνατον τοὺς ὀπαδούς των, ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ δύο λόγους: Ἐν πρώτοις ἐκεῖ προσεγειώθησαν, χωρὶς νὰ δημιουργήσουν ὅπωςδῆποτε ἢ εὐθύς ἀμέσως πολιτικὸν κράτος, οἱ ποιμενικοὶ λαοὶ τῆς ἐπικρατείας τῶν ἡλιακῶν (Ἀσία) καὶ τῶν σεληνιακῶν (Ἀραβία) θεῶν, διὰ τῆς συνεκτικῆς φροντίδος τῶν ὁποίων ἐκινεῖτο νομαδικῶς ἢ περιουσία ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν πατριαρχῶν εἰς τοὺς εἰρηνικοὺς καὶ τῶν χαρισματικῶν ἡγεμόνων εἰς τοὺς πολεμικοὺς χρόνους. Ἐφ' ὅσον ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ κράσπεδα τῶν πολιτιστικῶν τόπων ἢ τοὺς ἐκληρονόμησαν διὰ τῆς βίας, ὁπότε ἀνέπτυξαν μετὰ τῶν τὰ διασπαστικὰ συμφέροντα τῆς ἰδιοκτησίας, ὁ ἡμερήσιος ἢ ὁ νυκτερινὸς θεῖος ἐκπρόσωπος τῆς φυλῆς διετήρησε τὴν μοναδικὴν του θέσιν, ἔπρεπε ὁμοίως νὰ τὴν ὑπερασπίσῃ ἐναντίον τῶν θεοτήτων τοῦ ἀγροῦ (ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη ὁ κρατικὸς ἄρχων ἢ ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀνεγνώρισε πολιτικῶς τὸ θρησκευτικὸν καθεστῶς τῶν γειτόνων) διὰ μιᾶς συνεχῶς αὐστηροτέρας καταδίκης τῶν ἀντιζήλων, ἡ λατρεία τῶν ὁποίων κατέλυε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἠθικὴν του ἀποστολήν. Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ἐπαγιώθησαν εἰς τοὺς θεμελιώδεις χώρους τοῦ πολιτισμοῦ θεοκρατικὰ συστήματα, ὥστε, ὅσοι ἐμάχοντο ὑπὲρ ἑνὸς ἄλλου ἡγεμόνος, νὰ εἶναι οἱ ἄσπονδοὶ ἐχθροὶ τοῦ παλαιοῦ των ὑπερφυσικοῦ κυρίου.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ φυλετικὴ συνείδησις καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἀποκλειστικὴ θέσις τοῦ θεοῦ κατέρρευσαν διὰ τοῦ ἀστικοῦ βίου: διὰ τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὴν πόλιν ἀνθρώπων διαφόρου

καταγωγῆς, ἡ διοίκησις τῶν ὁποίων ἐπέβαλεν ἀρχικῶς τοὺς «σφούρας» καὶ τοὺς «τυράννους» καὶ τελικῶς τοὺς θρησκευτικῶς ἀπροσδιορίστους «νόμους». Ἐπρεπε διὰ τοῦτο νὰ καταλυθῆ προηγουμένως ἡ δημοκρατικὴ συνύπαρξις τῶν ἰσονόμων, νὰ ἐπανέλθῃ ὁ τρόπος εἰς τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἀντιπάλων μοναρχῶν καὶ νὰ τεθῆ ὁ κόσμος ὑπὸ τὸ κράτος ἑνὸς προσώπου, τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ὁποίου ἦσαν συνήθως οἱ νικηφόροι ἀγῶνες ἐναντίον τῶν διεκδικητῶν τῆς ἀρχῆς του, διὰ νὰ θεωρηθοῦν καὶ οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπαράδεκτοι διὰ τὴν πίστιν εἰς τὸν κύριον τοῦ σύμπαντος. Προτοῦ ὅμως ἀκολουθήσουν τὰ πράγματα τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν τροπὴν, ὁ Ζεὺς παρητήθη τοῦ ἐνεργοῦ πολιτικοῦ βίου, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέλαβεν ὡς ἔργον τὴν συμφιλίωσιν τῶν κατὰ λάθος προσβεβλημένων θεῶν εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν προσωπικῶν τῶν ἀρμοδιοτήτων. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐν τούτοις ἡ ἐπέμβασις δὲν ὑπῆρξεν ἀναγκαία, ὥστε ὁ ἐπιστάτης τοῦ Ὀλύμπου νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας, τὴν ἐκδικητικὴν φλόγα καὶ τὸν σαρκοβόρον ὑπηρέτην, χωρὶς ἀπασχόλησιν :

«Καὶ τὸν αἰχματὰν κεραυνὸν σβεννύεις
ἀενάου πυρός. εὖ-
δει δ' ἀνά σκάπτῳ Διὸς αἰετός, ὠ-
κεῖαν πτέρυγ' ἀμφοτέρω-
θεν χαλάξας»¹⁹

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΑΝΑΣΤΟΛΗ
ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΔΙΚΗΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ

“Όσον ὀλιγώτερον ἐπηρέαζε τὴν ζωὴν, τόσοι περισσότεροι ἡ θεία πράξις ἔπρεπεν εἰς τὸν δημοκρατικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐφευρεθῆ διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀξιώσεων τῆς εὐσεβείας, τὰ πρακτικὰ θέματα τῆς ὁποίας ἐλύοντο νομοθετικῶς. Ἄλλ’ ὅσον ἡ ποίησις προέβαλλε τὴν ὑποκειμενικὴν διάθεσιν εἰς τὸν θεόν, τόσοι ἐκεῖνος ἀπέβαλλε τὸν ἀντιπροσωπευτικὸν τοῦ χαρακτῆρα. Ἡ πόλις διὰ τοῦτο εὗρηκεν αἰσθητικούς τρόπους ἀποπομπῆς τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον τῆς φαντασίας ἐναντίον ἀκόμη καὶ τῆς κοινῆς αἰσθήσεως τοῦ δικαίου. Ἡ Ἑλληνιστικὴ μάλιστα ἐποχὴ ἐμεγάλωσε τὴν ἠθικὴν ἀπόστασιν τῆς ζωῆς ἐκ τῶν ὑπερφυσικῶν τῆς ἐπιμελητῶν καὶ ὁσάκις δὲν τοὺς ἐγελοιοποίησεν δημοσίᾳ²⁰, τοὺς ἐταύτισε πρὸς τοὺς διαδόχους τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνεξαρτήτως ἱκανοτήτων καὶ ἡθους. Εὐγενέστερα πνεύματα ἐζήτησαν διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸν θεὸν ἐπέκεινα τῶν διασυρομένων θείων μορφῶν τῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἐνδεῶν τῶν ἐνσαρκωτῶν εἰς τὴν σιωπὴν τῆς μοναχικῆς ἐνατενίσεως τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς, ὅπου ἐδέσποζεν ἄθικτος ἐξ ὧν συνετελοῦντο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κόσμου ὁ ἀπαιτούμενος ἐσωτερικὸς τοῦ λόγος.

“Όσον ὀλιγώτερον ἡ πολιτικὴ πράξις ἐστηρίζετο εἰς τὴν γενικὴν συναίσθησιν τῆς εὐθύνης καὶ ὅσον περισσότεροι ἐχλεύαζε τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ προσώπου μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας, τόσοι ἐντονωτέρα ὑπῆρξεν ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀνάγκη τῆς φυγῆς πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον, ὅπως τὸν εἶχεν ἐκθειάσει ὁ Πλάτων. “Όσον ὁμως μικρότερα ἦτο ἡ ἀντιστοιχία τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἰδεώδους, τόσοι δυσκολωτέρα καθίστατο ἡ θεωρητικὴ ἀνάτασις, τόσοι μεγαλυτέρα ἡ συγκίνησις, ἀφ’ ἧς στιγμῆς τὸ αἶτημα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῆ λογικῶς. Ἀφ’ ὅτου διὰ τοῦτο οἱ φιλόσοφοι «εἰς ἀγορὰν οὐκ ἴσασι τὴν ὁδόν, οὐδὲ ὅπου δικαστήριον ἢ βουλευτήριον ἢ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον»²¹ καὶ προτιμοῦν τὸν «ξενικὸν βίον» ἀντὶ «τοῦ συμπολιτεύεσθαι καὶ κοι-

νωνεῖν πόλεως»²², θεωροῦν ὡς εὐσέβειαν τὴν καθαρῶς θεωρητικὴν πρᾶξιν καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀντιλαμβάνονται τὸν θεὸν ὡς θεωρητικὸν ὃν ἀσχετον ὄλων τῶν φυσικῶν ὑποστάσεων. Ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα χαρακτηρίζουν καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ὁμοούσιον τοῦ θεοῦ, «ἐφ' ὅσον δὴ διατείνει ἡ θεωρία»²³: ὅταν δηλαδὴ ἀποδεσμεύεται τῶν σωματικῶν του ἐπιθυμιῶν, διὰ τὴν ζήσιν διανοητικῶς ἔστω καὶ δι' ὀλίγον χρόνον, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἀπλῆν φύσιν, ἡ ὁποία νὰ ἐπιτρέπη τὴν διάρκειαν: «Οὐδὲν οὖν θεῖον ἢ μακάριον ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις, πλὴν ἐκεῖνό γε μόνον ἄξιον σπουδῆς, ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν νοῦ καὶ φρονήσεως. Τοῦτο γὰρ μόνον ἔοικεν εἶναι τῶν ἡμετέρων ἀθάνατον καὶ μόνον θεῖον. καὶ παρὰ τὸ τῆς τοιαύτης δυνάμεως δύνασθαι κοινωνεῖν, καίπερ ὧν ὁ βίος ἄθλιος καὶ φύσει χαλεπός, ὅμως οὕτως ὠκονόμηται χαριέντως, ὥστε δοκεῖν πρὸς τὰ ἄλλα θεὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον»²⁴.

Προτοῦ ἡ μυστικὴ αὐτὴ τάσις ἐγγίσθη μετὰ τὴν Στωϊκὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν ὡς ἀνεπιτρέπτων παθημάτων τὸ ὕψος τοῦ Πλωτίνου, εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἠρησκευτικῶς ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν Ὀρφικῶν. Τὴν ἐποχὴν τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους τῶν εὐγενῶν ἢ μεθυστικὴ ἀπόρριψις τοῦ περιβάλλοντος ὡς σύμπτωσις πρὸς τὸν «ἐλευθερέα»²⁵ θεὸν τῆς λήθης καὶ τῆς ἐκστάσεως ὑπῆρξεν ἡ λυτρωτικὴ «ἐπιδημία» τῆς Ἑλλάδος²⁶. Οἱ φωτογενεῖς «Τιτᾶνες» ἢ μᾶλλον οἱ γαιοκτῆμονες «Γίγαντες» («ὑποσυγχέουσι δὲ τὴν ἐν ἑκατέροις διαφορὰν»²⁷), τοὺς ὁποίους ὁ ποιητὴς τοῦ ἔκτου αἰῶνος π. Χ. Ὀνομάκριτος²⁸ ἐδήλωσε διὰ τοῦ φοβεροῦ ὀνόματος τῶν ταρταρωθέντων²⁹ ὑπὸ τοῦ Διός, ἔνεκα τῆς ἀντιστάσεώς των, πρωτινδογερμανικῶν θεῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραδεχθοῦν αὐτὴν τὴν κατάστασιν καὶ προσεπάθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ συντρίψουν τὸν Διόνυσον «ἔτι νηπίαχον ὄντα»³⁰. Ἐκεῖνος ὅμως, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ μῦθος ἀπέδωσε³¹ τὴν τύχην τοῦ διαμελιζομένου θεοῦ τῆς Αἰγύπτου Ὀσίριδος, δὲν ἐφονεύθη, ἀλλ' ὡς «γενέσεως ἔφορος»³² συνέχισε τὴν διαμαρτυρίαν ἐναντίον τῶν ἀπανθρώπων ὄρων τῆς ζωῆς διὰ τοῦ χορευτικοῦ του προσηλυτισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν κατέληξεν, ὅπως ἄλλα θρησκευόμενα, εἰς τὴν κατα-

σκευὴν ξοάνων καὶ ναῶν, ἀλλ' εἰς τὴν δραματικὴν παράστασιν τῆς θείας ταλαιπωρίας. Πρὸς τὴν λυτρωτικὴν ἐκστρατείαν τοῦ Διονύσου συνεδέθη τότε τὸ παράλληλον κίνημα τοῦ ἐπίσης ἐκ Θράκης³³ διδασκάλου τῆς μυστηριακῆς τέχνης³⁴ καὶ κατὰ τοῦτο ἀντιπάλου³⁵ τῆς Ὀλυμπιακῆς λατρείας Ὀρφέως, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ αἰτία τῶν κακῶν συνίστατο εἰς τὴν ρυπαρότητα τοῦ σώματος καὶ ἡ σωτηρία εἰς τὴν τελετουργικὴν κάθαρσιν καὶ τὴν μουσικὴν ἀποξένωσιν τῆς ζωῆς ἐκ τῶν ἐπικαίρων γεγονότων. Μετὰ τὴν ἐξομάλυνσιν τῆς ἀρχικῆς ἀντιδικίας³⁶ τῶν δύο παραλλήλων θρησκευτικῶν τάσεων διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ θείου ἐκπροσώπου τῆς ἀνθρωπίνης ὀδύνης καὶ τῆς νίκης ἐπὶ τῶν βαναύσων ἐξουσιῶν ἡ εὐσέβεια ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ φυσικοῦ χάριν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον προσεπάθησεν ἀργότερον νὰ διαρθρώσῃ φιλοσοφικῶς ὁ Πλάτων. Ἡ θρησκεία τοῦ υἱοῦ τῆς ἐκ Θράκης μητρὸς τῶν καρπῶν τῆς ζωῆς, τὴν ὁποῖαν ὡς κοινὴν θνητὴν ἐγονιμοποίησεν «ἀστραπηφόρῳ πυρί»³⁷ ὁ ὑπέρτατος θεός, θὰ κατέστρεφεν ὡς ἐκ τούτου διὰ τῆς Ὀρφικῆς τῆς κατευθύνσεως τὸ ἠθικὸν μέγεθος τοῦ σώματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέθετεν ἡ δημοκρατία τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ, ἐὰν διὰ τῆς νομοθετικῆς κατοχυρώσεως τῶν γενικῶν αἰτημάτων δὲν ἀπεςύρετο τὸ ψυχολογικὸν τῆς ἕδαφος.

Ἄντὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιδραστικὴ δύναμις εἰς τὴν ἀπαίτησιν μιᾶς καθαρῶς πνευματικῆς ζωῆς, ἡ φύσις καὶ μάλιστα τὸ μέσον τῆς ὑποκειμενικῆς τῆς ἐκδηλώσεως ἔλαβεν ἀντιθέτως ὑπὸ τῆς «νομιζομένης πολιτείας»³⁸ τὴν ἐντολὴν νὰ παρουσιάσῃ χωρὶς καλύμματα καὶ συμπληρώματα τὴν θείαν μορφήν. Ἡ δημοκρατία ἐξεθείασε τὴν σωματικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ναὸν τοῦ ἁγίου. Οἱ ἐνδεδυμένοι διὰ τοῦτο θεοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀπέρριψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν μεγαλοπρεπῆ των περιβολήν, διὰ νὰ λαμπρύνουν τὸ κοινὸν παράστημα τῶν ἰσονόμων. Ἐπρεπεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἡ Ὀρφικὴ λατρεία νὰ μεταβάλλῃ ἐντὸς τῆς πόλεως ἀποστολήν. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παρουσιάσῃ διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς δραματικῆς πράξεως μόνον τὸν σπαραγμὸν καὶ τὸν θρίαμβον τοῦ

Διονύσου ἢ νὰ ἐξαντλῆται εἰς τὴν παραφορὰν τῶν δεχομένων τὴν θείαν ἐπίσκεψιν, ἀλλ' εἰς μίαν ἐποχὴν πολιτικῆς νηφαλιότητος περιέλαβε τελικῶς ὄλους τοὺς θεοὺς εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν παραδειγματικῶν προσώπων ἐναντίον τῆς λογικῶς σκοτεινῆς ἀνάγκης. Ὅπου προέβαλεν ἀντίστασιν εἰς τὴν διοχέτευσιν τοῦ πνεύματός της πρὸς τὴν «τραγωδίαν», ἀνέπτυξε «θυσίαις τε καὶ ἐπωδαῖς, ἐπαγωγαῖς τισι καὶ καταδέσμοις»³⁹ τὴν μαγικὴν διάθεσιν, διὰ νὰ τακτοποιηθοῦν ὑπερφυσικῶς τὰ ἰδιωτικὰ ζητήματα, ὅσων ἐδιδάσκοντο νὰ θεωροῦν «κάλλιστον ἀρετῆς μισθὸν μέθην αἰώνιον»⁴⁰.

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν ἀποδέσμευσιν τῶν δυνάμεων τῆς βίας καὶ τοῦ θανάτου ἦτο φυσικὸν ἢ λατρεία τοῦ σπαρασσομένου καὶ πάντοτε ζῶντος θεοῦ νὰ γνωρίσῃ διὰ τοῦ αἰτήματος τῆς «παλιγγενεσίας»⁴¹ ἐπέκεινα τοῦ τάφου νέαν ἀκμήν, γεγονός τὸ ὁποῖον πράγματι συνέβη, ὅπως μαρτυρεῖται διὰ τῆς στέψεως τοῦ Διονύσου ὡς κυρίου τῶν θείων δυνάμεων τοῦ κόσμου ἐκ μέρους τοῦ Διός: «Ὁ γὰρ πατὴρ ἰδρύει τε αὐτὸν ἐν τῷ βασιλείῳ θρόνῳ καὶ ἐγχειρίζει τὸ σκῆπτρον καὶ βασιλέα ποιεῖ τῶν ἐγκοσμίων ἀπάντων θεῶν»⁴². Ἡ ἐξύψωσις τοῦ διαμελιζομένου καὶ παρὰ ταῦτα νικητοῦ τῶν ἀτέγκτων ἐξουσιῶν θεοῦ τῆς ἐσωτερικῆς συναρπαγῆς εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ κόσμου ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν εἰς ὠρισμένους νὰ τὸν ταυτίσουν πρὸς τὸν πατέρα του: «Ἦδη δέ τινων ἤκουσα.. ὅτι αὐτὸς ὁ Ζεὺς εἶη ὁ Διόνυσος»⁴³. Εἰς τὰ πνευματικὰ κέντρα ἐν τούτοις τὸ κοινόβιον τοῦ Ὀλύμπου εἶχε χάσει γενικῶς τὴν ἠθικὴν του περιωπὴν, οὕτως ὥστε ἡ κοινωνικὴ δυστυχία, ἰδίως ὅπου τὸ αἰσθητήριον εἶχε δοκιμάσει τὴν φιλοσοφικὴν παιδείαν, νὰ δώσῃ νέαν ἀξίαν εἰς τὴν Πλατωνικὴν ἰδεολογίαν καὶ ἀντὶ τοῦ Διονύσου νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς τὸν ἄσχετον τοῦ παρόντος κόσμου Ἔνα τοῦ Νεοπλατωνικοῦ μυστικισμοῦ. Ὁ λαὸς βεβαίως ἦτο ἀδύνατον νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀφαιρετικὴν αὐτὴν κίνησιν ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω, ἡ ὁποία ἐπέβαλλε τὴν μόνωσιν καὶ προὔπεθετε τὴν θεωρητικὴν ἀσκήσιν καὶ παρεδόθη ἀνυπεράσπιστος εἰς τοὺς μάντις, τοὺς μάγους καὶ τοὺς ἀποστόλους τῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων, ὅσάκις δὲν ἀπέθεώσε τοὺς ἐκάστοτε ἢ τοὺς ἀναμενομένους κυρίους τῆς γῆς.